

10. ભૂલની સજા

પ્રકાશ લાલા

પ્રસ્તુત નાટિકામાં અમેરિકાના ભૂતપૂર્વ રાષ્ટ્રપ્રમુખ અબ્રાહમ લિંકનના જીવનના પ્રસંગો રજૂ થયા છે. બાળપણથી જ તેમનામાં સત્યનિષ્ઠા, પ્રામાણિકતા, ખેલદિલી જેવાં જીવનમૂલ્યો જોવા મળે છે. પુસ્તક પલળી જવાના પ્રસંગમાં ભૂલના પસ્તાવારૂપે શિક્ષક અને વિદ્યાર્થીના ઉમદા ગુણોનો અહીં સંવાદ રજૂ થયો છે.

દૃશ્ય 1

સ્થળ : શાળાનો ટીચર્સ રૂમ... અંદર બે-ત્રણ શિક્ષકો વાતો કરે છે... લખે છે વગેરે. બાળક-વિદ્યાર્થી અબ્રાહમ લિંકન પ્રવેશતાં...

લિંકન : મેં આઈ કમ ઈન સર ?

શિક્ષક : યસ... (ઊંચે જોઈને) અરે, લિંકન તું છે આવ... બોલ, કેમ ચાલે છે તારો અભ્યાસ ?

લિંકન : મહેનત કરું છું. વળી આપનું માર્ગદર્શન પણ મળે છે.

શિક્ષક : વેરી ગુડ. મેં સાંભળ્યું છે કે ભણવાની સાથે સાથે તું નોકરી પણ કરે છે.

લિંકન : જી.

શિક્ષક : તારાં મા-બાપ...

લિંકન : તેઓને મારા શિક્ષણનો ખર્ચ પરવડે તે મ નથી એટલે હું પોતે જ...

શિક્ષક : સમજી ગયો...હંઅ. તારા જેવા પરિશ્રમપ્રિય વિદ્યાર્થી માટે મને ગર્વ છે.

લિંકન : થેંક યુ સર. મારે... (અચકાઈ)

શિક્ષક : નિઃસંકોચ જે કહેવું હોય તે બોલ.

લિંકન : આપે ક્લાસમાં ગઈ કાલે જે પાઠ શીખવ્યો તે વિશે વધુ જાણવાની મારી ઈચ્છા છે તો એ માટે બીજી કોઈ ચોપડી જો આપની પાસે હોય અને મને વાંચવા...

શિક્ષક : (હસીને) આપીશ. તારા જેવા જિજ્ઞાસુ વિદ્યાર્થીને પુસ્તક આપીને મને આનંદ થશે. (ખાનામાંથી પુસ્તક કાઢીને આપે છે.)

લિંકન : આભાર સાહેબ. બે-ત્રણ દિવસમાં જ હું આપને ચોપડી પાછી આપી દઈશ.

શિક્ષક : ઉતાવળ નથી. નિરાંતે વાંચીને પછી આપજે.

લિંકન : (ઊભો થઈને) થેંક યુ, સર; થેંક યુ.

શિક્ષક : ખૂબ પ્રગતિ કર બેટા, ખૂબ પ્રગતિ કર.

લિંકન : (ઊભો થતાં) ઓકે સર ! બાય.

શિક્ષક : યસ... આવજે. (અબ્રાહમ લિંકન વિદાય લે છે.)

દૃશ્ય 2

(અબ્રાહમ લિંકનનું ગરીબ સ્થિતિનું ઘર. રાતનો સમય. ઘડિયાળનો ટીક ટીક અવાજ. લિંકન સૂતાં સૂતાં શિક્ષકે આપેલ પુસ્તક વાંચે. ઊંઘ આવતાં ઊંઘી જાય. પુસ્તક છાતી પર છે. પડખું ફેરે ત્યારે પુસ્તક બીજી તરફ પડી જાય છે. સંગીત... મોર્નિંગ ટ્યૂન. લિંકનની આંખ અચાનક ખૂલે છે.)

લિંકન : ઓહ. સવાર પડી ગઈ. પુસ્તક વાંચતાં વાંચતાં મને ક્યારે ઊંઘ આવી ગઈ ? (આમ તેમ જોઈ) અરે ચોપડી ક્યાં ગઈ ? (ખાટલામાં શોધે. છેવટે ભીંત પાસેથી - નીચે તરફથી મળે છે.) અરે ! આ ચોપડી તો પલળીને તદ્દન ખરાબ થઈ ગઈ છે. (બારી બહાર જુએ.) બાપ રે... રાત્રે સારો એવો વરસાદ પડ્યો લાગે છે. હં. અહીંથી વાછટ આવવાના લીધે જ પુસ્તક પલળી ગયું. (પુસ્તક આમતેમ જુએ.) ઓહ. હવે સરને હું... શો જવાબ આપીશ ? (રૂમમાં આંટા મારે. પછી પ્રતીકાત્મક આત્મસંઘર્ષ) મારી પાસે તો એટલા પૈસા પણ નથી કે નવી ચોપડી ખરીદીને સાહેબને પાછી આપી શકું. શું કરું ? જુઠું બોલું ? સરને જઈને એમ કહું કે પુસ્તક કોઈ ચોરી ગયું ! ના. એના કરતાં એમ કહું (કે) રસ્તામાં પડી ગયું. ના ના. અસત્ય હું ન જ બોલી શકું. અસત્ય મારે ન જ બોલવું જોઈએ.

તો કરવું શું ? શું કરવું જોઈએ મારે. શું કહેવું જોઈએ મારે મારા શિક્ષકને ?
 (ખૂબ વિચાર...મંથન... લાઈટ ઍન્ડ શેડોની ઈફેક્ટસ. પછી પાકો નિર્ણય.)
 હંઅ... રાઈટ...? મારો આ જ નિર્ણય યોગ્ય છે... ફક્ત આ જ નિર્ણય !
 સાહેબ મને જે કાંઈ સજા ફરમાવશે તે હું ભોગવીશ... પણ જુઠું તો હું નહિ જ બોલું. અત્યારે
 જ સાહેબ પાસે હું જઈશ અને હું એમને સાચેસાચી વાત કહીશ.
 (સાચા અને મક્કમ નિર્ણયનો સંતોષ... તે સાથે ફેડ આઉટ)

દૃશ્ય ૩

(અગાઉનો જ ટીચર્સ રૂમ... સવારનો સમય... લિંકન સાહેબની સામે ઊભો છે.)

શિક્ષક : બોલ કંઈ મદદની જરૂર છે તારે હં?

લિંકન : સર આપે મને જે ચોપડી આપી હતી...

શિક્ષક : (હસીને) તે હજુ સુધી તુ વાંચી શક્યો નથી. કશો વાંધો નહિ. બે-ચાર દિવસ રાખ તું તારી પાસે. પણ વાંચ. બહુ સારી ચોપડી છે.

લિંકન : સર. મારાથી જે ગફલત થઈ છે એનું મને દુઃખ છે, પણ રાત્રે તમે આપેલું પુસ્તક વાંચતાં વાંચતાં મને ઊંઘ આવી ગઈ. મને એ પણ ખ્યાલ ન રહ્યો કે પુસ્તક નીચે ક્યારે પડી ગયું. સર. ગઈ કાલે રાત્રે ખૂબ જ વરસાદ પડ્યો હતો. બારી વાટે મારા ઘરમાં પાણી ભરાતાં આપે આપેલું પુસ્તક... (બતાવે છે.) પાણીમાં પલળી ગયું. એવી દશા થઈ છે પુસ્તકની કે વાંચવાના કામનું જ નથી રહ્યું. હું ગુનેગાર છું સાહેબ. હું તમારો ગુનેગાર છું. તમારી ચોપડી...

શિક્ષક : નવી ખરીદીને તું મને પાછી આપી શકે તેમ નથી એમ જ કહેવું છે ને તારે ?

લિંકન : હા સાહેબ... મારી પરિસ્થિતિ...

શિક્ષક : આઈ નો... મારું પુસ્તક બગડ્યું. તારી બેદરકારીથી. હંઅ.. પણ લિંકન... તું સાચું બોલ્યો તેથી મને ખૂબ જ આનંદ થયો છે.

લિંકન : પણ સર આપનું પુસ્તક...

શિક્ષક : ભૂલનો એકરાર કર્યો છે તે... એટલે માફ કરી દઉં છું હું તને.

લિંકન : એ... આપની ઉદારતા છે કે આપે મને માફ કર્યો. પણ હું મારી જાતને માફ કરી શકું તેમ નથી સર.

શિક્ષક : મતલબ.

લિંકન : પુસ્તકની કિંમત હું ચૂકવી શકું એટલી રકમ તો નથી મારી પાસે, પણ આપ મને આપને ત્યાં થોડા દિવસ કામે રાખી લો. હું એ રીતે આપને... આપના પુસ્તકની કિંમત ચૂકવવા માંગુ છું...

શિક્ષક : (દ્વિધા અનુભવતાં) પણ મેં તને માફ કરી દીધો છે પછી તારે...

લિંકન : આપના માટે નહિ. મને મારા મનની શાંતિ માટે. પ્લીઝ... પ્લીઝ... સર, પ્લીઝ. થોડા દિવસ કામ કરવાનો મોકો આપો.

શિક્ષક : (ખૂબ જ મથામણના અંતે) ઓકે; આવતી કાલથી રોજ સવારે મારા ઘરે આવીને તું બાગકામ કરજે. છોડવાઓને પાણી પાજે.

લિંકન : થેંક યુ સર.

શિક્ષક : (હસીને) હવે તો તારું મન હળવું થયું ને ?

લિંકન : હા... હાશ ! હવે મારા મનને શાંતિ મળશે !
(શિક્ષક લિંકનને અહોભાવથી જોઈ રહે છે.)

શબ્દસમજૂતી

ગર્વ પોતાની કે અન્યની કોઈ વિશેષતા માટેનો અહોભાવ, અભિમાન જિજ્ઞાસુ જાણવાની ઈચ્છાવાળું વાછટ પવનથી ઊડેલા વરસાદના છાંટા આત્મસંઘર્ષ જાત સાથે મથામણ ફેટ આઉટ ઝાંખો પ્રકાશ ગફલત ભૂલ બારી વાટે બારીમાંથી દશા હાલત, સ્થિતિ પરિસ્થિતિ આજુબાજુની સ્થિતિ, સંજોગ બેદરકાર કાળજી વગરનું, એકરાર કબૂલાત

ભાષાસજ્જતા

1. નીચેનાં વાક્યો વાંચો અને ઘાટા અક્ષરમાં છાપેલાં પદો વિશે વિચાર કરો :

- (1) વાલો કેસરિયો ઘોડા વેચતો. વેચ્યા પછી એ ખુશ થતો.
- (2) રાઘોબા શુદ્ધ મરાઠો છતાં એને ત્યાં ફોજ આવી.
- (3) મીની, આજે તું વહેલી જાગી ગઈ ?
- (4) છોટુ, આવું કરવું તારા માટે સારું ન કહેવાય.

(5) વારસ અમે કરતારના, અમે બાંધવ સરદારના.

ઘોડા વેચ્યા પછી ‘એ’ ખુશ થતો. ‘એ’ એટલે કોણ ? તમે કહ્યો કે વાલો કેસરિયો. અહીં વેચનાર વાલો કેસરિયો છે. અહીં ‘વાલા કેસરિયા’ સંજ્ઞાને બદલે ‘એ’ પદ વપરાયું છે. વાલો કેસરિયો બહુ ખુશ થતો. એને બદલે ‘એ’ બહુ ખુશ થતો એમ કહેવાયું.

યાદ રાખો : કોઈ પણ વસ્તુ કે વ્યક્તિ વિશે વાત ચાલતી હોય ત્યારે તેને માટેની સંજ્ઞા આપણે વારંવાર વાપરતા નથી. પણ એને માટે આપણે ‘એ’ કે ‘તે’ જેવાં પદ વાપરીએ છીએ.

એ જ રીતે પછીનાં વાક્યોમાં ‘એને’ પદ રાઘોબા માટે, ‘તું’ પદ મીની માટે, ‘તારા’ પદ છોટુ માટે, ‘અમે’ પદ બાળકો માટે એટલે કે જેને વિશે વાત થઈ રહી છે તેના માટે વપરાયાં છે.

યાદ રાખો : બોલનાર પોતાને માટે ‘હું’ કે સાંભળનાર માટે ‘તું’ કે ‘તમે’ પદ વાપરે છે.

‘હું’, ‘અમે’, ‘આપણે’, ‘તું’, ‘તમે’, ‘એ’, ‘તે’ વગેરે પદો આપણે સંજ્ઞાને બદલે વાપરીએ છીએ. આ રીતે સંજ્ઞાને બદલે જે પદ વપરાય તેને સર્વનામ કહે છે.

સ્વાધ્યાય

1. નીચેના દરેક પ્રશ્નનો ઉત્તર એક-એક વાક્યમાં લખો :

- (1) શિક્ષક અબ્રાહમને શા માટે ખુશીથી પુસ્તક આપે છે ?
- (2) પુસ્તક શાથી પલળી ગયું ?
- (3) શિક્ષક લિંકનને કયું કામ સોંપે છે ?
- (4) અંતે શિક્ષક લિંકનને કેવા ભાવથી જુએ છે ?

2. નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર લખો :

- (1) અબ્રાહમ લિંકન સાહેબ પાસે કેમ આવ્યો હતો ?
- (2) પુસ્તક ખરાબ થઈ જવાથી અબ્રાહમ લિંકન શું વિચારે છે ?
- (3) અબ્રાહમ લિંકન સાહેબ પાસે જઈને શી વાત કરે છે ?
- (4) સાહેબ અબ્રાહમ લિંકનને માફ કરી દીધો છતાં તેણે સાહેબને શું કહ્યું ?

3. નીચેનાં વાક્યો કોણ બોલે છે અને કોને કહે છે તે લખો :

- (1) “ખૂબ પ્રગતિ કર બેટા, ખૂબ પ્રગતિ કર.”
- (2) “અરે ! ચોપડી ક્યાં ગઈ ?”

(3) “તે હજુ સુધી તું વાંચી શક્યો નથી.”

(4) “હા...હાશ... હવે મારા મનને શાંતિ મળશે...!”

4. કૌંસમાં આપેલા શબ્દોમાંથી યોગ્ય શબ્દ પસંદ કરી ખાલી જગ્યા પૂરો :

- (1) મને એકાએક ઘર _____ છે. (સાંભળ્યું, સાંભર્યું)
(2) નિર્મલ પોતાનું બધું જ કામ _____ પતાવી દે છે. (ચકાચક, ફટાફટ)
(3) આ ચોપડી તો પલળીને _____ ખરાબ થઈ ગઈ છે. (તદ્ન, તદ્દન)
(4) ઉતાવળ નથી. _____ વાંચીને પછી આપજે. (નિરાતે, નિરાંતે)
(5) બોલ, કેમ ચાલે છે _____ અભ્યાસ ? (તારો, તારું)

5. નીચે આપેલા શબ્દોનો ઉપયોગ કરી જાતે વાક્યો બનાવો :

ઉદાહરણ : માર્ગદર્શન : (1) સાચું માર્ગદર્શન મળવું જરૂરી છે.

(2) મારા ગુરુ મને માર્ગદર્શન પૂરું પાડે છે.

(1) જિજ્ઞાસુ (2) વરસાદ (3) અસત્ય (4) બેદરકારી (5) પુસ્તક

6. નીચેના શબ્દોના સમાનાર્થી શબ્દો લખો :

ગફલત : _____ રાત્રી : _____
નિર્ણય : _____ પરિશ્રમ : _____
માર્ગ : _____

7. નીચેના શબ્દોના વિરુદ્ધાર્થી શબ્દો લખો :

ખર્ચ × _____ ઈચ્છા × _____
નિરાંત × _____ પ્રગતિ × _____
સંતોષ × _____

8. નીચે આપેલા શબ્દોને શબ્દકોશના ક્રમમાં ગોઠવો :

ગેરહાજરી, પતન, સાંજ, કોરું

(1) _____ (2) _____ (3) _____ (4) _____

પ્રવૃત્તિ

- આ પાઠને નાટકસ્વરૂપે વર્ગમાં અને પ્રાર્થના સંમેલનમાં રજૂ કરો.

